

Češi a "válečné nadšení" na prahu Velké války

Galandauer, Jan

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Galandauer, J. (2014). Češi a "válečné nadšení" na prahu Velké války. *Historická sociologie / Historical Sociology*, 2, 85-92. <https://doi.org/10.14712/23363525.2014.5>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Češi a „válečné nadšení“ na prahu Velké války

JAN GALANDAUER*

The Czechs and “War Enthusiasm” on the Doorstep of the Great War

Abstract: The outbreak of the First World War in 1914 was accompanied by mass enthusiasm. This wave of enthusiasm (Kriegsbegeisterung) was particularly high in Austro-Hungary. In the regions where the German population was significantly large crowds thronged the streets singing patriotic songs such as “Wacht am Rhein”, “Heil Dir im Siegeskranz”, “The Radecky Marsch”, “Prince Eugene Marsch”. They also arranged tributes in front of monuments, state buildings and military headquarters. Despite the fact that the operation to mobilise the Czech military went smoothly the German public noticed the lack of enthusiasm amidst the Czech soldiers and consequently the Czechs were seen as indifferent and even hostile. There was an attempt to promote demonstrations in Prague as an expression of Czech-German reconciliation. However as these were organised by the German minority in Prague the Czechs continued in their lack of fervour and viewed the war as a German one rather than Czech.

Keywords: war enthusiasm, Great War, Czechs opinion on war, Austro-Hungary

DOI: 10.14712/23363525.2014.5

Vypuknutí světové války, která se zapsala do historické paměti jako katastrofa bez mezí a hranic nebo dokonce jako počátek toho, co anglický historik Eric Hobsbawm nazývá „věk katastrofy“ [1998: 19], jímž míní období od roku 1914 do roku 1945, provázal také jev, pro nějž se vžil termín „válečné nadšení“. To, že vypuknutí války¹ v červenci a srpnu 1914 provázal jásot a nadšení, jako by se jednalo o nějakou slavnost, zajímá historiografii po desetiletí. To, čemu se dostalo názvu „válečné nadšení“, zasáhlo široké spektrum evropské společnosti – studenty, profesory, umělce, spisovatele či básníky [Roland 1982]. Válkou byly fascinovány (aspoň po nějakou dobu na jejím počátku) i takové osobnosti jako Henri Bergson, Martin Buber, Sigmund Freud, Thomas Mann, Romain Rolland, Stefan Zweig či Max Weber, přičemž výčet by mohl pokračovat téměř bez omezení. Velký německý liberální historik Friedrich Meinecke napsal, že „pro všechny, kdo to zažili, patří euforie srpnových dnů roku 1914 k naprosto nezapomenutelným vzpomínkám“ [Meinecke 1946: 3]. Různí autoři analyzovali (a dodnes analyzují) sociálně psychologické příčiny toho, že vypuknutí Velké války mohlo být, byť třeba jen několik týdnů nebo měsíců, než přišlo prozření, chápáno jako „osvobozující čin“.² Poukazovalo se na životní pocit generace bez

* Doc. PhDr. Jan Galandauer, DrSc. E-mail: jangalandauer@gmail.com.

¹ Píšeme-li, že první světová válka (nebo u nás moderněji Velká válka) „vypukla“, zaujímáme tím bezděky již stanovisko ve sporu, který je jen zdánlivě sémantický – zdali světová válka byla „rozpoutána“, nebo „vypukla“. Představovala světová válka logické (zákonité) vyústění krizového vývoje dějin anebo byla důsledkem řady selhání, náhod a iracionality?

² Rakouský historik Manfred Rauchensteiner nadepsal jednu kapitolu své knihy *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie 1914–1918* věnované první světové válce, „Vysvobození válkou“ (*Erlösung durch den Krieg*).

zkušenosti s válkou, nudu, touhu po dobrodružství a touhu po činu, ve slovníku vídeňské psychiatrické školy jako vzpouru proti „banalitě občanského světa“ a „kompenzaci touhy po revoltě“ [Hughes 1958: 338–364].

Válečné nadšení nezůstalo omezeno pracovními učenci a opusy literátů. Ulicemi Berlína, Paříže, Petrohradu, Londýna a mnoha dalších měst táhly davy, provolávaly slávu vlastní vládě a armádě, hanbu nepříteli. Vypadalo to tak, že Evropané byli nadšeni, že mohou táhnout do války. Různí autoři se s odstupem snažili vysvětlit ono „válečné nadšení“, s jakým se nesetkáváme při vypuknutí druhé světové války ani v hitlerovském Německu, a poukazovali na životní pocit generace bez válečných zkušeností (poslední velká válka v Evropě, tedy německo-francouzská, se odehrála v letech 1870–1871) – nudu, touhu po dobrodružství a vzpouru proti „banalitě občanského světa“.

V evropské historické literatuře převládl v posledních desetiletích názor, opírající se o výzkumy veřejného mínění, že „válečné nadšení“ nebylo tak všeobecné a jednoznačné, jak vypadalo [Becker 1977], že bylo také dílem válečné propagandy a že zde byly jak slzy opuštěných, tak i strach z budoucnosti. Analýza fotografií demonstrací nesoucích se v duchu „válečného nadšení“ z července a srpna 1914 ukazuje, že v nich převládali příslušníci střední třídy. Demonstranti tam mají na hlavách většinou slamáky a klobouky panama, naopak dělnické čepice stejně jako selské oblečení chybí; německý historik W. J. Mommsen ukazuje, že vlna „válečného nadšení“ se projevila především u buržoazních středních vrstev a intelektuálů, že ji nelze zaznamenat u průmyslových dělníků a že u zemědělského obyvatelstva převládaly obavy, protože uprostřed žní museli spěchat do zbraní nejzdatnější pracovníci [Mommsen 2000: 125–138]. Válečné nadšení nebylo všeobecné, ale sociálně, teritoriálně a národnostně strukturované.

V Rakousku-Uhersku se vlna „válečného nadšení“ zvedla snad výše než v ostatních zemích. Říše se přinejmenším od roku 1897 nacházela v nestabilitě. V kritickém stavu se nacházel poměr obou polovin říše, Předlitavska a Uher, česko-německý konflikt ochromoval ústavnost v korunní zemi Čechy, ochromen byl jak vídeňský parlament, tak i český zemský sněm, těžké národnostní konflikty se odehrávaly také v balkánských državách habsburské monarchie i v korunní zemi Halič. V důsledku toho vládl silný pocit, že „takhle to dál už nejde“ a válka byla mnohdy vítána jako východisko ze slepé uličky [Galandauer 2007: 257–259].

Vídeňský deník evropského formátu *Neue Freie Presse* přinesl na první stránce nápis „Nastal den veliké prožitku“.³ Ve Vídni táhly davy a pořádaly ovace před pomníky, (Schwarzenbergův pomník, pomník vídeňského domácího pluku „dojčmajstrů“), radnicí, Hofburgem, budovami státních úřadů, velitelství armádních sborů, brigád a pluků. Dav pořádal ovace před německým a italským velvyslanectvím (v mylné domněnce, že Itálie, člen Trojspolku, potáhne do války po boku Německa a Rakouska-Uherska), ovací se dostalo též konzulátům německé říše. Před redakcemi novin, jež vycházely až třikrát denně, čekaly davy lidí na nejnovější zprávy. „Nadšení“ (někdy přecházející i v hysterii nebo paranoi) zavládlo na mnoha místech habsburské monarchie. Nadšení dobrovolníci (většinou veteráni) se ozbrojili a kontrolovali provoz na cestách. Zastavovali a prohlíželi auta, protože se rozšířila nesmyslná zpráva, že francouzské automobily vezou do Francie (přes území habsburské monarchie) zlato. V několika případech zahájili nesmyslnou palbu, jež si

³ *Neue Freie Presse*. [25. 6. 1914].

vyžádala oběti [Rauchensteiner 2013: 152]. V Karlových Varech došlo k útokům na lázeňské hosty z ciziny. Nezapomenutelné líčení telefonisty Chodounského z Haškova Švejka o tom, jak „nadšení“ Maďari bombardovali vojáky jedoucí na srbské bojiště husami, zajíci, kýtami apod., není jen spisovatelskou nadsázkou. Podobné scény líčí i řada dalších autorů. Například profesor Josef Redlich zaznamenal ve svém rozsáhlém deníku dojmy z cesty Uhrami na bojiště 15. srpna.⁴ Egon Ervin Kisch píše o jízdě svého pochodového praporu Uhrami jako o „via triumphalis“, jeho však, jakožto přesvědčeného pacifistu, projevy tohoto válečného nadšení deprimovaly.

Projevy „válečného nadšení“ najdeme také v Čechách. Čechy však byly korunní zemi „dvou národů“ a polem česko-německého národnostního zápasu a oba „zemské národy“ přijímaly válku různě. Pražský německý deník Bohemia vedl zvláštní rubriku s nadpisem „Válečné nadšení v Čechách“, jež často přinášela zprávy podobného znění jako například tato:

Na všech místech Krušnohoří vládne velké uspokojení nad rozhodným vystoupením Rakouska proti Srbsku a všude se ukazuje nadšení pro válku. Městské zastupitelstvo, veteránské spolky, hasiči a velký dav v čele s kapelou spolku Lyra provázeli zmobilizované na nádraží, kde starosta Stöher pronesl vlasteneckou řeč. Za volání hurá se dal vlak do pohybu.

Podobné zprávy najdeme v tisku „německých Čech“, ale třeba i „německé Moravy“, tedy oblasti s německým obyvatelstvem. „Válečné nadšení“ mělo německý nacionální ráz. Bylo zřejmé, že Němci v Rakousku jsou rádi, že Rakousko-Uhersko vede válku po boku mocné (a historicky vždy vítězné) Německé říše, neboť chápali začínající válku jako válku „německou“. Vedle rakouské „*Volkshymne*“ a Pochodu prince Evžena zaznívaly písně říšskoněmecké, velkoněmecké, historicky pruské, například *Wacht am Rhein*, *Ich hatte einen Kameraden*, *Heil Dier im Siegerkranz*, *Deutschlandslied*. Českoněmecký tisk (Bohemia, Prager Tagblatt, Reichenberger Zeitung a mnohé další) a regionální časopisy psaly více a s větším nadšením o vítězstvích vojsk Německé říše než rakousko-uherské armády (což však souviselo s tím, že říšskoněmecká armáda se od počátku války mohla vykázat výraznými úspěchy, a to o c. a k. armádě říci nelze).

Složitější to bylo s „válečným nadšením“ u českého obyvatelstva. Čeští vojáci byli považováni za „rizikový faktor“, při dílčích mobilizacích v roce 1908 a 1912 došlo u některých pluků s českým mužstvem k projevům neposlušnosti a odporu. Nicméně mobilizace v červenci a srpnu 1914 proběhla v celé korunní zemi Čechy (ostatně jako v celé říši) hladce. Český místodržitel kníže František Thun psal 24. září 1914 ministerskému předsedovi Stürghovi:

(...) Jak je Vaší Excelenci známo, mobilizace proběhla v celé zemi způsobem hodným uznání, což mne nepřekvapilo, nálada všeho obyvatelstva byla bezvadná, a jenom v jednotlivých

⁴ Schicksahlsjahre Österreichs 1908–1919. Das politische Tagebuch Josef Redlichs. I. Band Graz, Köln 1953, s. 247. „Alles staunt über die Begeisterung in Ungarn! (...) Damen erscheinen, bringen der Mannschaft Tabak, Zigaretten usw. Uns werden allerhand Leckerbissen und Blumen gebracht (...) Überall begeisterter Empfang und Libesgaben für die Offiziere und Mannschaft (...) Empfang in Vámos Györk, wo gerade bildhübsche Mädeln uns mit Zigeunermusi empfangen und mit Blumen geradezu überschütten (...) Die Mannschaft wird überfüttert (...)“

případech došlo k antipatriotickým projevům, které byly potrestány. Odcházející vojáci nadšeně uposlechli výzvy...⁵

František Thun ještě v roce 1916 při své výpovědi před soudem v procesu s Karlem Kramářem a dalšími opakoval své tvrzení, že „v Čechách proběhla mobilizace hladce“ a že se od prvního mobilizačního dne ukázalo, „že lidé z Čech – Němci i Češi – masově spěchají ke svým jednotkám. (...) Všechno proběhlo hladce, což mně nemohlo ani v nejmenším překvapit, neboť znám zemi přesně, a proto jsem byl zcela přesvědčen, že když císař volá, každý se bude snažit, aby splnil své povinnosti...“⁶ Vojenský právník, plukovník rakousko-uherské armády (a po válce autor publikací o Čechách ve válce), Jaroslav Kunz napsal:

Mobilizační výzvy uposlechly bez rozdílu všechny národnosti rakousko-uherské takovým způsobem, že to vzbudilo podiv. Možno tvrditi, že přes 90 % k mobilizaci povinných se závčas dostavilo. Uvažujeme-li dnes o tomto jevu (Kunzova kniha vyšla v roce 1921) zdá se býti nepochopitelným, že se čeští vojáci tak impozantním počtem dostavili a nastoupili toto válečné tažení, podniknuté za cílem, jenž národnímu, slovanskému jich citění byl tak odporný.

Při zkoumání důvodů, proč čeští vojáci ukázněně a rychle spěchali pod prapory, poukazují analytici na to, že v mužích bylo zakotveno vědomí vojenské povinnosti, že válka se zpočátku jevila jako „trestná expedice“ proti Srbsku odpovědnému za sarajevské vraždy, které byly i Čechy převážně odsuzovány. Přeměna války z „trestné expedice“ ve válku proti velkému „slovanskému Rusku“ (a ve válku světovou) následovala, až když už vojáci byli u svých pluků. Historik David Pazdera upozornil na to, že Češi se ocitli tváří v tvář válce bez politické orientace:

Česká společnost byla úderem války roztržena na jedince; náhle zde nebyl nikdo, kdo by představoval vůdce a proklamoval vzor jednání. Jednotlivci se cítí zranitelně, neodvází se projevu nesouhlasu, ale ani nadšení. Plní svou povinnost a doufá, že vše bude rychle za ním... [Pazdera 1998: 44]

Hladký průběh mobilizace neznamenal ovšem „válečné nadšení“. Rozdíl v atmosféře českých a německých oblastí Čech a Moravy byl zřetelný. Německá nacionální politika považovala český nedostatek „válečného nadšení“ za projev neloyalita ke státu a armádě vedoucí válku. V hlášení vojenských velitelství, v německém tisku a v interpelacích německých nacionálních poslanců je vykreslován obraz nezúčastněného (a ve skrytu nepřátelského) Čecha, kterého nechává vlna rakouského patriotismu chladným. Například hlášení c. a k. vojenského velitelství v Praze (srpen 1914) uvádí: „Denní porovnávání podávají obraz v nejlepším případě nezúčastněného, částečně přímo nepřátelského chování českého obyvatelstva...“⁷

⁵ Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za I. světové války 1914–1918, svazek I., rok 1914, dokument č. 33, Praha 1993, s. 87–88.

⁶ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín; Rodinný archiv Thun-Hohensteinů A 3 XXIII. C II/I, Nr. 1155, s. 651.

⁷ Das Verhalten der Tschechen im Weltkriege. Die Anfrage der Abg. Dr. Schürff, Goll, Hardt, Dr. v. Langehan und K. H. Wolf im österreichischen Abgeordnetenhaus. Wien: 1918, s. 45–46, dále Das Verhalten der Tschechen.

Stížnosti ve smyslu, že čeští vojáci nejdou do války „nadšeně“, obsahuje také zpráva generála ze sborového velitelství v Litoměřicích, jenž prováděl inspekci u 94. pěšího pluku v Trutnově. Generál si pochvaluje, že němečtí rekruti jsou po několika týdnech výborně připraveni, naproti tomu české rekruty posuzoval vysoce nepříznivě. Nepozoroval na nich žádné nadšení pro věc monarchie, soudil, že poslouchají jen, „protože poslouchat musí“.⁸

Na situaci u téhož 94. pěšího pluku existuje i český pohled. Český historik Josef Pekař, konzervativní a prorakouský, psal rovněž konzervativnímu a prorakouskému historikovi Jaroslavu Gollovi:

Pluk 94 je velkou většinou německý (Liberec atd.), Čechů je asi čtvrtina. Ale vše bylo německé. V tzv. Lucerně (tj. Schwamme), zdejší restauraci, bylo vojáků ovšem plno. Ve středu sem vstoupil důstojník, přečetl telegram o prohlášení války, pronesl vlasteneckou Ansprache, Hoch na císaře atd. a zazněla hymna, při všem tom Češi – vojáci u svého stolu zůstali sedět a mlčeli. Nikdo si toho nevšiml. Soudím, že je to jen následek té umělé jednojazyčnosti. Češi zpola nerozumí, oč jde, zpola dělají, jakoby nerozuměli. Jeden voják Čech si mi stěžoval, že jsou u toho pluku jako prodaní, ale že se jich užívá k nejdopovědnějším službám, jiný mi řekl: Kdybychom chtěli, musili by nám to říci taky česky, ale my o to nestojíme. [Čechura – Šetřilová 1995: 43]

Německá nacionalistická politika a publicistika kreslila obraz nelояálního, lhotejného Čecha, který nechává stát v jeho existenčním zápase na holičkách („im Stich“). Český poslanec říšské rady E. Körner se k výtkám, že Češi neuvítali válku s nadšením, vrátil v projevu proneseném v poslanecké sněmovně na podzim 1917:

Já se ale ptám, velectění pánové, odkud se objevila takováto nálada? A musím odpovědět: jak lze v Čechách všechno redukovat na národnostní jmenovatel, vznikla i tato nálada především na národnostní základně. (...) Je nám předhazováno, že nadšení jsme neprojevili? (...) Naši povinnost jsme však vykonali.

A historik Josef Pekař v řeči připravené pro nového císaře Karla dodává:

V bolestném otřesu, který za těchto okolností způsobilo v citění našem propuknutí války, nerozpakoval se přeče národ náš ani na chvíli odpovědět na otázku, kde bude jeho místo, jak náleželo: potlačující hlas srdce, pamětliv byl pouze příkazu zděděné věrnosti a mravní povinnosti – a české pluky vrhly se v podivuhodné úplnosti a duševní pohotovosti do boje proti těm, s nimiž se nedávno předtím bratřily. (...) Tak stalo se, že jedněm národům byla válka nejvyšší manifestací tohoto citění, jiným nejbezhlednějším popřením. Mravní oběť, jež se za takových okolností zejména od národa našeho žádala, byla nesmírná. Naše pluky přinesly jí měrou, již se nenadál přítel ani nepřítel...⁹

Český politik a český historik vyjádřili myšlenku, že německý a český poměr k válce je rozdílný: Němci považovali válku za válku německou, kde se bojuje za německé národní cíle, a za válku německou v tom smyslu, že Rakousko-Uhersko vede válku po boku Německé říše a že se Němci mohou identifikovat s velkým, silným a historicky úspěšným

⁸ Das Verhalten der Tschechen, s. 101–102.

⁹ Pekař, Josef. *K českému boji státoprávnímu za války*. Zvláštní vydání ČsČH XXX. VI., s. 2–9.

spojencem. Při německých projevech válečného nadšení zaznívaly především písně říšskoněmecké, historicky pruské (*Wacht am Rhein*, *Ich hatte einen Kameraden* a *Heil Dir im Siegerkranz*). V projevech měst s německou samosprávou vždy zazněly také nadšení určené Německé říši a německému panovníku. Například brněnský starosta dr. August Ritter von Wiesner (Brno mělo až do konce monarchie německou samosprávu) prohlásil: „(...) chceme především vzpomenout kmenově příbuzných Němců v Říši, která je připravena ve skvoucí zbroji krýti nám záda.“¹⁰ V Praze 3. srpna asi tisícíhlavý dav pražských Němců táhl k budově říšskoněmeckého konzulátu na Senovážném náměstí. Zde provolával slávu Německé říši a zástupce *Pražského německého tělovýchovného spolku* (*Prager Deutscher Turnverein*) Josef Miller prohlásil: „Přišli jsme, abychom vyjádřili naše nadšení pro císaře Viléma a německou armádu! Heil císaři Vilémovi!“¹¹ Projevy nadšení v Praze pořádala především pražská německá menšina. Vlastenecké průvody projevující „válečné nadšení“ ve dnech 6.–9. srpna začínaly v Panské ulici před redakcí *Prager Tagblattu*, tedy před redakcí německých novin a v té části Prahy, jež platila za převážně německou (Panská ulice, Příkopy či dolní část Václavského náměstí).

Nicméně 7. a 8. srpna 1914 došlo k události, která se jevila současníkům jako „historická“. V zemi dokonale národnostně rozdělené a polarizované se konal průvod, kde spolu šli Němci a Češi, kde výkřiky „válečného nadšení“ zaznívaly německy i česky, kde zazníval zpěv německý i český.¹² Přitom se odehrávaly, jak to charakterizoval soudobý tisk, „sbratřovací scény mezi Němci a Čechy“. Před německým Kasinem na Příkopech (před válkou Čechy nenáviděným sídlem německého nacionalismu) zazněla vedle „*Wacht am Rhein*“ i „*Kde domov můj*“. Demonstranti se odebrali před Staroměstskou radnicí, kde k nim z okna prezidiální kanceláře promluvil starosta královského hlavního města Prahy Karel Groš.

Průvod pozdravil „vlasteneckou řečí“ a pravil, že všichni „bez rozdílu národnosti a stran“ přejí armádě vítězství. Projev zakončil zvoláním „Ať žije náš milovaný císař!“ – „*Unser geliebter Kaiser lebe hoch!*“ Tisková kancelář však dodala novinám zprávu, že pražský starosta provolal slávu nejen rakouskému císaři, ale zvolal i „Ať žije císař Vilém!“ [*Paulová 1937: 105–106*].

Ve skutečnosti pražský starosta slávu německému císaři neprovolal, bylo však těžké v atmosféře „válečného nadšení“ neseného v německo-nacionálním duchu se veřejně proti falzifikaci ohradit. Provolání slávy německému císaři, pruskému králi, bylo zcela proti české politické tradici. A před válkou bylo nepřipustné provolávat slávu kterémukoliv cizímu suverénu. Zpráva o tom, že primátor Prahy provolal slávu německému císaři, rozhořčila české politiky. Karel Kramář a Alois Rašín poslali pražskému primátorovi dopisy, ve kterých mu vytýkali, že provolal slávu německému císaři. Josef Pekař 13. srpna 1914 rozrušeně psal i J. Gollovi: „Příliš mnoho hrozně nového dopadá na českou hlavu. V Praze *Wacht am Rhein* na ulici v alianci *Kde domov můj*, na radnici slova purkmistrova *Es lebe Kaiser Wilhelm...*“ [*Čechura – Šetřilová 1995: 43–44*]. A v dalším dopise témuž adresátovi z 23. srpna 1914 konzervativní a rakousky smýšlející historik psal:

¹⁰ Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích 1914–1918, sv. I., rok 1914, Státní ústřední archiv v Praze 1993, s.40–41.

¹¹ Bohemia 4. srpna 1914, č. 212. „!“ – Nationalpatriotische Kundgebungen vor dem reichsdeutschen Konsulate

¹² Prager Tagblatt, Bohemia, Národní politika, Národní listy ve dnech 6.–9. srpna.

Pozoruj, že u nás v Čechách namnoze přeje se velmi upřímně zdaru zbraní rakouských, a to také ze slovanskonárodních, nebo lépe českonárodních zřetelů, ale Německu by se přálo, by vypínavost jeho byla od Francouzů poněkud zchlazena. Bylo by to snad i v zájmu Vídně. Je tuším nepochybně, že Německo tuto válku vyvolalo. (...) A bylo by tragické, kdybychom my to měli odnést a Německo vyjít ze zápasu, jež způsobilo, zdrávo nebo i posíleno. [tamtéž: 45]

O tom, kdo byli ti Češi, kteří se zúčastnili na německých projevech „válečného nadšení“ v Praze, existuje několik dobových svědectví. Hrabě Jindřich Clam-Martinič naznačoval v rozhovoru s profesorem Josefem Redlichem, že tento projev „česko-německé jednoty“ na prahu světové války zorganizovala česká konzervativní šlechta.¹³ (Doložit lze, že se jich zúčastnil a na nich česky promluvil princ Václav Lobkowitz).¹⁴ Naproti tomu svědectví Franze Kafky ukazuje jiným směrem. Velký literát napsal:

Tyto průvody jsou nejprotivnějším projevem, doprovodným jevem války. Jejich původci jsou židovští obchodníci, kteří jsou někdy Němci někdy Čechy, vždy se k tomu hlásili, ale nikdy to nesměli vykřikovat tak hlasitě jako teď. Přirozeně tu a tam někoho strhnou. Zorganizováno to bylo dobře. Má se to opakovat každý večer, zítra v neděli dvakrát. [Kafka 1986: 263]

Není úplně jasné, jak byly průvody, kterým se říkalo „česko-německé“, zorganizovány a kdo v nich obstarával český zpěv a české projevy. Mohlo jít třeba o několik desítek lidí schopných česky křičet, česky zazpívat a několik jednotlivců schopných česky promluvit. V zásadě však šlo o demonstrace německé a těžko měly nějaký reprezentativní význam pro české obyvatelstvo. Místodržitel František Thun o těchto průvodech psal ve zprávě ministru vnitra Heinoldovi 12. listopadu 1914:

Na začátku války byly speciálně v Praze inscenovány bez jakéhokoliv popudu z oficiální strany a zcela samostatně od Němců a Čechů známé pouliční průvody. Když se však počaly denně opakovat, a když jsem poznal, že se jich účastní pouliční živly pochybné ceny, jež z nich mají švandu, byl jsem to já sám, kdo adresoval obyvatelstvu Prahy v tisku prosbu, ve zvláštní vyhlášce, aby od manifestací upustilo. [Paulová 1937: 106–107]

9. srpna 1914 Thun nechal publikovat apel nadepsaný „Mým milým pražským spoluobčanům českého i německého jazyka!“, který vyzýval k zastavení průvodů pro válečné demonstrace, a tak v Praze v zásadě 9. srpna 1914 skončily. Období vlastního „válečného nadšení“, tj. emocionálního vítání a oslavování války, nacionalistického vytržení v zásadě končí, a to nejen v Praze. Nadšení nahradila drsná realita války. Do vnitrozemí přijížděly vlaky s tisíci těžce zraněných, do domácností pak úmrtní oznámení o těch, kteří položili životy někde na frontách Velké války. Místo „válečného nadšení“ nastala smrtelná každodennost Velké války.

¹³ Josef Redlich. Schicksalsjahre Österreichs 1908–1919. Das politische Tagebuch Josef Redlichs, I. Band 1908–1914, hrsg. V. Fritz Fellner, Graz – Köln: 1953, s. 25.

¹⁴ Bohemia, 7. srpen 1914.

Literatura

- Becker, Jean-Jaques [1917]. *Komment les Francois sond entrée dans la guerre. Contribution à la étude de la opinion publique printemps-ete 1914*. Paris.
- Čechura, Jaroslav – Šetřilová, Jana [1955]. Co v listech úcty a přátelství nebylo. *Dějiny a současnost* 4.
- Galandauer, Jan [2007]. *František kníže Thun místodržící Českého království*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Galandauer, Jan [1966]. Wacht am Rhein a Kde domov můj. Válečné nadšení v Čechách v létě 1914. *Historie a vojenství* 5.
- Haupt, G. [1971]. Krieg oder Revolution. In. *Internationale Tagung der Historikern der Arbeiterbewegung, V. Linzer Konferenz 1961*. Sien.
- Hobsbawm, Eric [1998]. *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*. Praha: Argo.
- Hughes, Start H. [1958]. Consiousness and Society. In. *The Reorientation of European Social Thought 1890–1930*. New York.
- Kafka, Franz [1986]. *Tagebücher 1910–1923*. Frankfurt am Main.
- Kisch, Egon E. [1930]. *Schreib das auf, Kisch! Das Kriegstagebuch von Egon Erwin Kisch*. Berlin.
- Kisch, Egon E. [1965]. *Vojákem pražského sboru*. Praha: SNPL.
- Kriegsbegeristerung und mentale Kriegsvorbereitung. Interdisziplinäre Studien. Hg. Marcel van den Linden und Gotfried Mergner. In. *Beiträge zur politischen Wissenschaft, Bd. 61*, Berlin, 1991.
- Kruse, Wolfgang [1991]. Die Kriegsbegeisterung im Deutschen Reich zu Begin des Ersten Weltkrieges. Entstehungszusammenhänge, Grenzen und Ideologische Strukturen. *Kriegsbegeisterung und mentale Kriegsvorbereitung*. Berlin.
- Pazdera, David [1998]. Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka Velké války. Pokus o vymezení válečného prožitku českých příslušníků rakousko- uherské armády. *Historie a vojenství* 3.
- Pekař, Josef [1930]. K českému boji státoprávnímu za války. *Zvláštní vydání ČsČH XXXV*.
- Rauchensteiner Manfred [2013]. *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie 1914–1918*. Wien, Köln, Weimar.
- Šedivý, Ivan [2001]. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakl. Lidové noviny.

Doc. PhDr. Jan Galandauer, DrSc. (nar. 1936, Brno). V letech 1955–1960 vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Specializuje se na české dějiny, dějiny českého dělnického hnutí a dějiny habsburské říše od poloviny 19. století. Dále na problematiku vzniku československého státu, konečně pak na komemoraci a funebrální symboliku. Mezi nejvýznamnější práce náleží např. Bohumír Šmeral 1880–1914 (1981); Bohumír Šmeral 1914–1941 (1986), Vznik Československé republiky 1918 (1988), František Ferdinand d'Este – následník trůnu (1993), Karel I. – poslední český král (1998; 2004), Bitva u Zborova – česká legenda (2002), František kníže Thun – místodržící českého království (2007; německy 2014), 6. 7. 1915 Pomník mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu (2008) a Chrám bez Boha nad Prahou. Vítkov, 1860–2010 (2014).